

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА**

КАПЛІЄНКО АНАСТАСІЯ ІВАНІВНА

УДК 378.22.016:376-056.264

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ
ДО КОМАНДНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2022

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент

Літовченко Ольга Василівна,
ДУ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»,
доцент кафедри сімейної та спеціальної
педагогіки і психології

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Супрун Микола Олексійович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
професор кафедри психокорекційної педагогіки

кандидат педагогічних наук,
старший дослідник

Ярмола Наталія Анатоліївна,
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
заступник директора з наукової роботи

Захист відбудеться «10» листопада 2022 р. о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.450.01 в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України за адресою:

м. Київ, вул. М. Берлінського, 9 (зала засідань).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Автореферат розіслано «10» жовтня 2022 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.В.Кульбіда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сьогодні в Україні триває процес реформування освітньої системи, спрямований на розвиток та набуття особистістю якісних здатностей, приведення вітчизняних критеріїв до європейських стандартів. Сучасні вимоги до підготовки спеціаліста з вищою освітою потребують докорінних змін у підходах до навчального процесу. Забезпечення суспільства фахівцями, які володіють фундаментальними знаннями, вміннями та навичками, здатні творчо підходити до розв'язання неординарних питань – одне з основних завдань сучасної освіти. Спрямування національної системи освіти на розвиток інклюзивних процесів з урахуванням євроінтеграційних основ набуває важливого значення і зумовлює суспільний запит на якісну підготовку педагогічних фахівців, здатних швидко адаптуватися до нових умов, підпорядковувати свою діяльність на досягнення ефективного результату в роботі з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Чільне місце в розв'язанні цієї проблеми посідає необхідність удосконалення, підвищення ефективності, інтенсивності підготовки студентів ВНЗ, зміна вимог до підготовки вчителів у галузі спеціальної освіти і зокрема, логопедів.

У вітчизняній і зарубіжній педагогіці накопичений значний досвід у дослідженні проблем формування професійної готовності педагога, зокрема здійснювався аналіз: професійної освіти (А. Бистрюкова, О. Бігунова, В. Гриньова, О.Дубасенюк та ін.), розвитку особистості педагога (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, О.Вознюк та ін.), готовності педагога до роботи в умовах інклюзії (Л.Антонюк, В. Бондар, І. Демченко, Х. Сайко та ін.), формування професійно-педагогічних здібностей (З. Ленів, О. Дяченко-Богун, В. Желанова, О. Матвієнко та ін.). Необхідність підвищення професійної компетентності фахівців досліджено О. Пометун, О. Савченко, О. Сергійчук, О. Форостян, Н. Хамською, Л. Філатовою, В. Химинець та ін.

Питання підвищення якості підготовки майбутніх корекційних педагогів до реалізації різних функцій професійної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах у своїх працях розглядали Н. Пахомова, К. Островська, Д. Шульженко, А. Шевцов, М. Шеремет та ін. Оновлення змісту підготовки майбутніх логопедів до роботи в умовах інклюзивного навчання на основі компетентнісного підходу вивчалось О. Мартинчук, Л. Черніченко. Феномен командної взаємодії є об'єктом дослідження психологів (О. Голентовська, В. Горбунова та ін.), педагогів (М. Гужва, І. Дмитрієва, О. Дмитрієва, Т. Коломоець, А. Лапін, З. Ленів, С. Миронова, Т. Скрипник та ін.). Проблеми командної взаємодії в сучасних умовах інклюзії приділяли увагу й зарубіжні дослідники: Anna T. Mayo, Anita Williams Woolley, Bouillet D., Lingo A. S., Barton Arwood S. M., Jolivette K., Molbæk, M., Hansen, J. H., Jensen, C., Schmidt M. S., Susan M. Nochajski.

Теоретико-методологічні підходи в Україні щодо підготовки педагогів для роботи в інклюзивних умовах розробляли: І. Кузава (вихователів), І. Демченко

(вчителів початкових класів), О. Мартинчук (логопедів), І. Малишевська (фахівців психолого-педагогічного профілю), О. Казачінер (учителів середньої школи) та ін. Водночас, як засвідчує аналіз наукового дискурсу, питання формування готовності майбутніх логопедів до партнерської взаємодії у команді, як невіддільної частини професійної діяльності в умовах інклюзії, вивчено недостатньо. Враховуючи теоретичну і практичну значущість розв'язання цієї проблеми, темою дисертаційного дослідження обрано «Формування готовності майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної професійної діяльності в умовах інклюзії».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота пов'язана з науковими темами: кафедр педагогічного факультету «Науково-педагогічний вектор наступності у засобах активізації мовлення у здобувачів дошкільної та початкової освіти з нерозвиненим мовленням» (державний реєстраційний номер – 0120U104724), «Теоретико-методичні засади формування професійної ідентичності майбутніх фахівців дошкільної, початкової та спеціальної освіти» (державний реєстраційний номер – 0119U101082) Ізмаїльського ДГУ; кафедри сімейної та спеціальної педагогіки та психології «Теоретико-методичні засади формування взаємодії дошкільного навчального закладу сім'ї у розвитку особистості дитини», «Розвиток професійних якостей майбутніх фахівців соціономічної сфери» (державний реєстраційний номер 0121U100131) ДУ «Південноукраїнський НПУ імені К.Д. Ушинського». Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою педагогічного факультету Ізмаїльського ДГУ (протокол №8 від 23.03.2017 р.).

Мета дослідження полягає у розробленні обґрунтованої та експериментально апробованої моделі педагогічної системи формування готовності майбутнього фахівця спеціальної освіти (вчителя-логопеда) до командної роботи в інклюзивному освітньому середовищі, змістове ядро якої складає сукупність організаційно-педагогічних умов.

Для реалізації мети дослідження визначено такі **завдання**:

- 1) на основі системного теоретичного аналізу вітчизняної і зарубіжної педагогічної теорії й практики з'ясувати сутність проблеми готовності майбутнього фахівця (ГМФ), основних питань, базових понять дослідження;
- 2) визначити компоненти, рівні, критерії, показники у структурі ГМФ учителів-логопедів освітнього ступеня «бакалавр» до командної роботи в умовах інклюзії, дібрати методичний інструментарій їхнього вивчення;
- 3) емпірично вивчити та з'ясувати особливості ГМФ у бакалаврів спеціальності «Спеціальна освіта (логопедія)» в умовах вищого закладу освіти;
- 4) розробити модель педагогічної системи формування ГМФ (вчителя-логопеда) до командної роботи в умовах інклюзії, апробувати, експериментально довести її результативність з урахуванням обґрунтованих організаційно-педагогічних умов.

Об'єкт дослідження – процес підготовки у закладах вищої освіти майбутніх фахівців зі спеціальної освіти (учителів-логопедів).

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови готовності майбутніх учителів-логопедів до командної роботи в умовах інклюзії.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: концептуальні положення сучасної філософії національної освіти (В.Андрущенко, І.Зязюн, В.Кремень та ін.); концептуальні, нормативно-правові засади розвитку освіти в Україні (концепція НУШ, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» та ін.); теоретичні основи організації командної взаємодії психолого-педагогічних фахівців в умовах інклюзії (Е.Данілавичутє, С.Литовченко, Л.Коваль, А.Колупаєва, А.Лапін, С.Литовченко, О.Таранченко та ін.); методологічні засади особистісно зорієнтованої освіти (І.Бех, С.Гончаренко, В.Кремень, Л.Прохоренко, О.Савченко, В.Семиченко та ін.); теоретико-методичні засади професійної підготовки педагогів у вищій школі (С.Лук'янова, І.Осадчий, Л.Хомич та ін.); концептуальні основи підготовки педагогічних кадрів в інклюзивній освіті (І.Гавриш, Н.Кічук, О.Мартинчук та ін.), концептуальні положення навчання дітей з ООП (В.Засенко, І.Дмитрієва, С.Кульбіда, Н.Пахомова, М.Супрун, О.Чеботарьова та ін.).

Концепти дослідження враховують євроінтеграційні процеси, спрямовані на розвиток інклюзивної освіти в Україні, зокрема активне проєктування процесу формування і набуття фахової компетентності – ГМФ вчителів-логопедів спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії.

Методи дослідження: *теоретичні* (концептуальний аналіз наукової літератури з проблем дослідження, синтез, порівняння, теоретичне моделювання, узагальнення, систематизація даних, здобутих під час дослідження); *емпіричні* (комплекс діагностичних методів і методик, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний), що забезпечили вивчення стану сформованості компонентів ГМФ учителів-логопедів до командної роботи в умовах інклюзії: мотиваційно-особистісного – авторської методики «Виявлення рівня професійного спрямування студентів», методики «Потреба у досягненні» (за А.Шахвердовою, О.Орловою); когнітивного – авторський дидактичний тест «Сформованість когнітивного компоненту», діяльнісно-креативного – авторський опитувальник «Визначення сформованості діяльнісно-креативного компонента»; рефлексивного – авторська «Методика вивчення педагогічної рефлексії», авторський опитувальник «Визначення сформованості рефлексивного компонента»; цілеспрямоване спостереження, лонгітюдний метод), *математико-статистичні* (кількісний і якісний аналіз за методом експертних оцінок, критеріями Крускала-Уолліса, Манна-Уїтні).

Вірогідність здобутих результатів забезпечується методологічним та теоретичним обґрунтуванням вихідних положень дослідження; застосуванням системи методів, адекватних меті, предмету та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки; поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричних даних; ефективністю експериментальної роботи, проведеної в умовах реального освітнього процесу закладів вищої педагогічної освіти.

Експериментальна база дослідження. Дослідним майданчиком були заклади вищої педагогічної освіти, які здійснюють підготовку бакалаврів за спеціальністю «Спеціальна освіта (логопедія)», а також дотичних до спеціальної освіти фахівців ДЗ «Південноукраїнського НПУ імені К.Д.Ушинського», Ізмаїльського ДГУ.

Експериментальну вибірку дослідження склали здобувачі ВНЗ бакалаврського рівня (84), викладачі (18), логопеди-практики (30), представники СПС (2), громадських організацій, які опікуються дітьми з ООП (2), ІРЦ (2), закладів дошкільної освіти (9), спеціальних, інклюзивних шкіл (12). Для проведення експерименту було сформовано контрольні: КГ1 (17 осіб – I-IV курс ІДГУ), КГ2 (26 осіб – студенти I-IV курсу ДЗ «Південноукраїнського НПУ імені К.Д.Ушинського») та ЕГ (27 осіб – I-IV курс Ізмаїльського ДГУ).

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше: обґрунтовано модель педагогічної системи «Формування ГМФ спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії» на основі сучасних вимог освіти бакалаврів; визначено компоненти, критерії, показники та рівні сформованості ГМФ зі спеціальної освіти (вчителя-логопеда) до командної роботи в інклюзивній освіті; обґрунтовано організаційно-педагогічні умови теоретико-практичної підготовки майбутніх учителів-логопедів за спеціальністю 016 Спеціальна освіта;

поглиблено наукові уявлення щодо: базових понять «готовність майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії», «готовність майбутніх учителів-логопедів до командної професійної діяльності в умовах інклюзії», «формування готовності майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії»; змісту, структури, особливостей ГМФ вчителів-логопедів;

уточнено: професіограму вчителя-логопеда з урахуванням місця командної роботи в інклюзивній освіті і груп компетентностей; змістове наповнення мотиваційно-особистісного, когнітивного, діяльнісно-креативного, рефлексивного компонентів ГМФ;

удосконалено зміст, форми й методи професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів з урахуванням груп компетентностей ГМФ до командної роботи в умовах інклюзії;

подальшого розвитку набуло вивчення командної роботи, партнерства, діалогічної взаємодії майбутніх учителів-логопедів, суб'єктами якого є учасники освітнього процесу.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження можуть бути використані в наукових, навчально-практичних цілях.

Результати дослідження удосконалюють зміст обов'язкових компонентів навчального плану підготовки здобувачів ВНЗ освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» за спеціальністю 016 Спеціальна освіта, зокрема «Теорія і методика співпраці з родинами», «Інклюзивна освіта», «Інноваційні технології в

логопедії», «Методика логопедичної роботи», «Професійна діяльність асистента вчителя в інклюзивному класі» та ін., а також можуть бути використані під час навчальної і виробничої практик. Результати дослідження були використані при розробленні авторського програмно-методичного забезпечення з курсів «Педагогічні основи підготовки вчителя-логопеда до командної взаємодії в системі інклюзивної освіти», «Інноваційні технології в логопедії», «Організація діяльності міждисциплінарної команди спеціалістів», «Психологічний супровід сім'ї дитини з особливими потребами», «Теорія та методика виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення».

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес ДЗ «Південноукраїнський НПУ імені К.Д. Ушинського» (довідка №141/31/3 від 25.01.2021), Ізмаїльського ДПУ (довідка №52/1-7 від 05.02.2021), Бердянського ДПУ (довідка №1200/57-44 від 01.12.2020), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди» (довідка №281/1 від 22.04.2021).

Особистий внесок здобувача полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні педагогічної системи підготовки фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії, визначенні загального концептуального підходу до розв'язання проблеми. Усі викладені положення, узагальнення, висновки дослідження, які представлено до захисту, здобуто і сформульовано здобувачкою самостійно. При викладі запозиченого матеріалу робилися покликання на авторів. Представлено авторський доробок діагностичних методик [4,19,23], програмно-методичного забезпечення [5], методичних рекомендацій «Педагогічні основи підготовки вчителя-логопеда до командної взаємодії в системі інклюзивної освіти» [24].

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження висвітлювалися у виступах та доповідях на: *міжнародних науково-практичних конференціях*: «П Дунайські наукові читання: духовно-творча константа особистості» (Ізмаїл, 2016), «Актуальні проблеми професійного розвитку фахівців соціономічної сфери в системі неперервної освіти» (Ізмаїл, 2017), «Основні напрями розвитку педагогічної науки» (Чернігів, 2017), «Інклюзивна готовність педагога до професійної діяльності» (Одеса, 2017), «Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень» (Одеса, 2019), «Тенденції розвитку психології та педагогіки» (Київ, 2019), «Science and Practice: Implementation to Modern Society» (Манчестер, 2019), «Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (Харків, 2019), «Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities» (Каунас, 2020), «Public communication in science: philosophical, cultural, political, economic and IT context» (Х'юстон, 2020), «Tendenze attuali della moderna ricerca scientifica» (Штутгарт, 2020), «VI Дунайські наукові читання «Імператив соціального партнерства в освітньо-науковому просторі: євроінтеграційні та регіональні виклики» (Ізмаїл, 2020); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Розвиток соціальної роботи та спеціальної освіти: реалії, досвід, перспективи» (Умань, 2019); науково-

практичних конференціях: «Традиції та інновації в сучасній педагогічній діяльності» (Ізмаїл, 2017), «Проблеми реабілітації» (Одеса, 2017).

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 24 публікаціях, з яких: 1 стаття у науковому періодичному виданні інших держав, що включені до міжнародних наукометричних баз, 5 – у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз, 1 – у наукових фахових виданнях України, 16 – публікації апробаційного характеру, 1 – методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації відповідають логіці дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (358 найменувань, з яких 21 – іноземними мовами), 13 додатків. Загальний обсяг роботи – 246 сторінок, основний зміст дисертації – 199 сторінок. Робота містить 6 рисунків, 7 таблиць, 13 додатків на 45 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження; розкрито зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, об'єкт, предмет, завдання, теоретико-методологічні основи та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих у процесі експерименту результатів, подано інформацію про вірогідність, апробацію та впровадження їх у практику; подано відомості про публікації; представлено структуру й обсяг роботи.

У першому розділі **«Теоретичні засади готовності майбутніх логопедів до діяльності в умовах інклюзії»** представлено результати аналізу філософської, науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження; проаналізовано компетентнісний підхід як визначальний при підготовці сучасного педагога, здатного працювати в команді; досліджено феномен готовності до професійної діяльності; розкрито особливості та педагогічний сенс командної професійної діяльності фахівців спеціальної освіти.

Сучасна педагогічна наука актуалізує процес становлення інклюзивної освіти в Україні (Н.Ашиток, І.Калініченко, Т.Каменщук, А.Колупаєва, С.Миронова та ін.), висуваючи нові вимоги до: підготовки педагогічних працівників (Л.Антонюк, В.Бондар, Л.Велитченко, Н.Гузій, І.Демченко, М.Захарчук, І.Малишевська та ін.), фахівців спеціальної освіти (О.Мартинчук, Г.Мицик, Н.Пахомова, О.Проскурняк, Л.Федорович, А.Шевцов та ін.), освітньої практики з урахуванням потреб дитини з ООП (Л.Будяк, С.Кульбіда, О.Літовченко, І.Омельченко, О.Форостян, Н.Ярмола та ін.). Здійснення ретельного аналізу існуючого науково-методичного інструментарію дає підстави зрозуміти, що проблема ГМФ на основі застосування компетентнісного підходу залишається однією з найактуальніших у теорії і практиці спеціальної педагогіки, оскільки покликаний подолати прірву між вимогами до якісної підготовки спеціалістів і швидкою модернізацією системи освіти. Вивчення

літератури демонструє різні аспекти формування готовності фахівців з урахуванням цього підходу до професійної діяльності: аналіз сучасної професійно-педагогічної освіти (Н.Андрійчук, Н.Бугаєць, О.Дубасенюк, Р.Дутковська, В.Желанова, В.Жигірь, І.Луценко та ін.), розвиток особистості педагога (В.Андрущенко, Г.Балл, І.Бех, О.Вознюк та ін.), формування професійно-педагогічних здібностей майбутнього фахівця (З.Ленів, О.Дяченко-Богун, В.Желанова, О.Матвієнко, Н.Пахомова, Д.Супрун, М.Супрун, О.Хохліна та ін.), готовність педагога до роботи в умовах інклюзії (Л.Антонюк, І.Демченко, Х.Сайко, Л.Прохоренко, Н.Ярмола та ін.).

Вагоме місце першого розділу відведено розкриттю особливостей підготовки фахівців до забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП у закладах загальної освіти (Ю.Бистрова, Е.Данілавічюте, І.Демченко, І.Дмитрієва, В.Засенко, О.Казачінер, В.Кобильченко, Л.Коваль, А.Колупаєва, Н.Компанець, А.Лапін, З.Ленів, С.Литовченко, І.Кузава, І.Малишевська, О.Мартинчук, С.Миронова, О.Нагорна, І.Омельченко, Л.Прохоренко, Н.Софій, О.Таранченко, О.Федоренко, А.Шевцов, М.Шеремет, Я.Юрків, Н.Ярмола та ін.). Феномен командної взаємодії став об'єктом дослідження психологів (О.Голентовська, В.Горбунова, А.Душка, В.Кобильченко, Д.Супрун та ін.), педагогів (М.Гужва, І.Дмитрієва, О.Дмитрієва, Т.Коломоєць, А.Лапін, З.Ленів, С.Миронова, Т.Скрипник та ін.), які довели, що різні за змістом, особливостями представлення, застосовуваними стратегіями. Зарубіжні дослідники Anna T. Mayo, A.Williams Woolley, D.Bouillet, A.S.Lingo, S.M.Barton Arwood, J. Kugelmass, K. Jolivette, S. Maddi, M.Molbæk, J.H.Hansen, C.Jensen, M.S.Schmidt, Susan M. Nochajski та ін. в різний спосіб переконливо довели, що командна взаємодія в умовах інклюзії має вибудовуватися в найефективніший спосіб пізнавальної діяльності – діалог між усіма учасниками, де невід'ємними складовими виступають індивідуальність (уміння здійснювати вибір, брати на себе відповідальність) і суб'єктивність (уміння визначати усі варіанти вибору).

Аналіз літератури продемонстрував особливу значущість зазначеної проблеми для ВНЗ, закладів інклюзивної освіти. Втім, цілеспрямована практична робота щодо формування готовності майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії ще не набула послідовного систематичного і цілісного характеру. Доцільність вивчення проблеми дослідження підсилюють виявлені суперечності: між запитом суспільства та недостатньою готовністю фахівців спеціальної освіти до здійснення професійних обов'язків в умовах інклюзії; між потребою у кваліфікованих кадрах, здатних працювати у нових умовах, та наявною системою підготовки здобувачів вищої освіти (майбутніх учителів-логопедів) у закладах вищої освіти; між потенціалом створених державою інституцій та неготовністю фахівців до партнерської роботи задля забезпечення всебічного розвитку дитини з ООП. Констатуємо відсутність конкретики щодо: визначення основних понять «готовність майбутніх учителів-логопедів до командної професійної діяльності в умовах інклюзії»; структурних компонентів сформованості ГМФ зі спеціальної освіти (вчителя-логопеда) до

командної роботи в інклюзивній освіті; організаційно-педагогічних умов як змістового ядра педагогічної системи-моделі теоретико-практичної підготовки майбутніх учителів-логопедів до командної роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Здійснення ретельного аналізу існуючого науково-методичного інструментарію дає підстави виокремити базові поняття в авторській інтерпретації. *Готовність майбутніх учителів-логопедів до роботи в умовах інклюзії* – складна динамічна педагогічна система, що забезпечує внутрішні та поведінкові умови успішного виконання професійних обов’язків в умовах інклюзії. *Готовність майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії* – складна динамічна педагогічна система, що обумовлює спрямованість, стратегію, тактику та методи командної роботи, націленої на успішне виконання завдань в інклюзивному освітньому середовищі. *Формування готовності майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії* – це комплексний інтегративний педагогічний процес, спрямований на формування професійно значущих знань, умінь, навичок у набутті компетентнісного досвіду, особистісних якостей майбутнього фахівця спеціальної освіти, необхідних і достатніх для здійснення педагогічно конструктивної командної роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Розглядаючи ГМФ вчителів-логопедів до командної роботи в умовах інклюзії як складне динамічне утворення, нами визначено *мотиваційно - особистісний, когнітивний, діяльнісно-креативний, рефлексивний компоненти*. *Мотиваційно-особистісний* компонент характеризується загальною психологічною готовністю особистості до здійснення професійної діяльності вчителя-логопеда у команді. *Когнітивний* компонент репрезентує арсенал знань щодо методів, моделей, технік командної взаємодії при наданні освітніх і корекційно-розвивальних послуг дітям з особливими освітніми потребами. *Діяльнісно-креативний* компонент передбачає сформованість умінь та навичок роботи в команді, вміння та навички організації та провадження навчально-виховного процесу дитини з ООП спільно з іншими фахівцями. Крім того, діяльнісно-креативний компонент може бути співвіднесений з творчістю, що стосується пошуку учителем-логопедом різних розв’язків у постановці нових завдань, застосування нестандартних прийомів діяльності для досягнення командою ефективного результату. *Рефлексивний* компонент виявляє здатність до самоконтролю, оцінювальної діяльності щодо результативності роботи в команді (саморефлексії), власних дій і ролей у команді, пошуку помилок і їх виправлення в процесі професійної діяльності.

До кожного компоненту визначено критерії, показники з урахуванням груп компетентностей учителя-логопеда, який здійснює професійну діяльність в умовах інклюзивного освітнього середовища: *інклюзивні компетентності* (повага до різноманіття учнів, підтримка всіх учнів, створення сприятливого інклюзивного середовища, інклюзивний педагогічний коучинг), *фахової підтримки, командної роботи* (командна робота з фахівцями, партнерська,

пошук ресурсів у громаді для забезпечення освітніх потреб дітей та інформування про них, комунікативна компетентність), *професійного розвитку* (постійний особистісний і фаховий розвиток, рефлексивність). Доведено, що лише система педагогічних вимог, забезпечення організаційно-педагогічних умов сприятиме засвоєнню професійного компетентнісного досвіду і відповідних особистісних якостей майбутніх фахівців.

У другому розділі **«Особливості готовності майбутніх вчителів-логопедів до командної роботи в умовах інклюзії»** або обґрунтовано та висвітлено методику констатувального етапу дослідження, представлено його результати.

На констатувальному етапі дослідження з урахуванням студентоцентрованості здійснено вивчення особливостей компонентів готовності бакалаврів на стадії ранньої фахової підготовки в умовах ВНЗ та інклюзивного закладу відповідно до суті процесу, його ключових понять, компонентів і найважливіших показників прояву. *Мета* – діагностування рівня сформованості ГМФ спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії. *Завдання* охопили визначення критеріїв і показників готовності фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії; підбір діагностичного інструментарію; опитування студентів щодо їхньої: обізнаності у своєрідності діяльності вчителів-логопедів в умовах інклюзії, володіння навичками командної роботи в інклюзивному освітньому просторі, наскільки фахова підготовка у ВНЗ є достатньою для здійснення професійних обов'язків у команді та ін.; опитування вчителів-логопедів щодо визначення реального стану командної взаємодії в умовах практичної діяльності, підбиття підсумків.

У дослідженні взяли участь ЕГ (27) бакалаврів I курсу «Спеціальна освіта (логопедія)» ІДГУ, II і III курсу (14) бакалаврів «Початкова освіта. Інклюзивна освіта» ІДГУ, «Дошкільна освіта. Логопедія», «Корекційна освіта. Логопедія». «Початкова освіта. (Логопедія)» ДЗ «Південноукраїнський НПУ імені К.Д. Ушинського», логопеди зі стажем роботи від 1,5 до 27 років (30 осіб).

За авторським опитувальником «Визначення стану готовності майбутніх вчителів-логопедів до командної роботи в умовах інклюзії» здійснено дослідження обізнаності, володіння навичками командної роботи, особливостей здійснення фахової підготовки. Під час первинної діагностики рівня готовності майбутніх логопедів до командної роботи в процесі професійної діяльності (за шкалою від 1 до 10, де 1 – найнижчий рівень, 10 – найвищий) визначено, що 50% опитаних мають ступінь своєї готовності до командної роботи на рівні 8 балів, 34% – на рівні 6 балів, 16% – на рівні 7 балів. Репрезентативними є і результати діагностування рівня підготовки до командної роботи вчителів-логопедів: 10 балів – 20%, 9 балів – 40%, 8 балів – 13,3%, 7 балів – 6,7 %, 6 балів – 6,7%, 5 балів – 13,3%. Високі, порівняно з логопедами-практиками, показники готовності студентів на нашу думку, пов'язані з їхньою недостатньою обізнаністю з колом функціональних обов'язків вчителів-логопедів і станом впровадження інклюзії.

Під час констатувального етапу було сформовано три групи респондентів – ЕГ та дві КГ, які за допомогою методологічного інструментарію продіагностовано щодо визначення рівні компонентів (рівень кожного компонента і загальний рівень) сформованості ГМФ спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії: *мотиваційно-особистісного* за допомогою методики виявлення рівня професійного спрямування студентів та методики «Потреба у досягненні» (за О.Орловою, А.Шахвердовою), *когнітивного* – за допомогою авторського дидактичного тесту для визначення сформованості когнітивного компонента; *діяльнісно-креативного* – за авторським опитувальником щодо визначення сформованості діяльнісно-креативного компонента, *рефлексивного* – авторською методикою вивчення педагогічної рефлексії та авторським опитувальником щодо визначення сформованості діяльнісно-креативного компонента.

Дослідження дало змогу виявити недостатній рівень сформованості: *мотиваційно-особистісного компоненту* за всіма показниками: в КГ1 – 12% – низький, 88% – середній; у КГ2 – 96% – середній рівень, 4% – високий, у ЕГ – 74% – середній, 26 – високий; *когнітивного компоненту*: КГ1 дослідження показали, що 65% опитаних мають низький рівень сформованості когнітивного компоненту, 35% – середній. У КГ 2 низький рівень мають 31%, 69% – середній. В ЕГ середній рівень виявлено у 63% здобувачів, низький – 37%, високого рівня сформованості когнітивного компонента не виявлено. *Діяльнісно-креативний* компонент засвідчив в ЕГ низький рівень сформованості у 37%, середній – у 52%, високий – у 11%; в КГ1 низький рівень мають 12%, середній – 76%, високий – 12% респондентів; у КГ2 низький рівень виявлено у 24%, середній – 58%, високий – 18%. Підтвердження низького рівня показників у *рефлексивному* компоненті виявлено у 7% респондентів, середній – у 93%; в КГ1 низький рівень сформованості рефлексивного компонента – у 12 % опитаних, у 88% – середній рівень. У ЕГ та КГ1 високого рівня сформованості не зафіксовано. У КГ2 дослідження дало такі результати: 15% – низький рівень, 77% – середній, 8% – високий. Узагальнення отриманих даних із застосуванням обчислення інтегральних оцінок ГМФ спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії свідчить, що у КГ1 низький рівень готовності мають 24% здобувачів, середній – 71%, високий – 5%; у КГ2 низький рівень готовності виявлено у 12%, середній – у 81%, високий – у 7% опитаних; в ЕГ – низький рівень готовності – у 11%, середній – 82%, високий – 7%. Кількісні показники, отримані за результатами констатувального етапу, дали змогу висновувати про однорідність рівнів сформованості ГМФ-логопедів до командної роботи в умовах інклюзії, що підтверджено ЕГ і КГ1, КГ2 переважно низьким (КГ1–24%, КГ2–12%, ЕГ–11%), середнім (КГ1–71%, КГ2–81%, ЕГ–82%) рівнями.

Співставлення даних щодо діагностики ГМФ бакалаврів І курсу за рівнями і показниками дало змогу виявити: а) прогалини у передумовах набуття професійного компетентнісного досвіду (зокрема компетентностей групи фахової підтримки, командної роботи); б) недостатню обізнаність з колом

функціональних обов'язків учителів-логопедів, відсутність розуміння педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзії як складного процесу, в якому задіяні різні учасники та ресурси; в) відсутність творчого підходу до розв'язання педагогічних проблем у процесі здійснення професійної діяльності в умовах інклюзії, що свідчить про необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу з обґрунтуванням організаційно-педагогічних умов при розробленні і впровадженні моделі формування готовності фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії.

У третьому розділі **«Практична реалізація організаційно-педагогічних умов професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в інклюзивному освітньому середовищі»** обґрунтовано методика, представлено результати формувального етапу дослідно-експериментальної роботи, проведеної у 2016-2020 роках з використанням лонгітюдного методу, який передбачав тривалий вплив експериментальних засобів (впродовж першого-четвертого років навчання здобувачів освіти), висвітлено зміст експериментальної педагогічної системи роботи з бакалаврами, проаналізовано результати її впровадження у викладацький процес ВНЗ. *Мета* – розроблення, апробація моделі педагогічної системи з формування ГМФ вчителя-логопеда до командної роботи в умовах інклюзії (Рис.1), обґрунтування організаційно-педагогічних умов її реалізації. *Завдання*: розроблення моделі педагогічної системи з формування ГМФ з урахуванням набуття компетентнісного досвіду щодо майбутньої професійної діяльності інклюзивного змісту, місця командної роботи в ній, обґрунтувати організаційно-педагогічні умови її реалізації; впровадження моделі на бакалавраті, доповнення професіограми вчителя-логопеда, аналіз результатів її застосування з визначенням рівнів сформованої результативності у компонентах ГМФ та якісних показників.

В основу розроблення методики формувального експерименту покладено розуміння суті професійної діяльності в умовах інклюзії як складного педагогічного процесу, тривалості педагогічного впливу з опорою на професійну діяльність, виявлених особливостей компонентів ГМФ та поступового набуття компетентнісного досвіду під час навчання і практики на кожному курсі, добір адекватних психолого-педагогічних засобів впливу.

Враховуючи результати констатації, за основу подальшого дослідження нами було взято розуміння того факту, що цілеспрямована робота зі студентами з метою формування ціннісних орієнтацій інклюзивної освіти і підвищення ефективності командної взаємодії має здійснюватися послідовно, з урахуванням набутого досвіду від нижчих рівнів до вищих, тісного зв'язку теорії з практикою. Тому розроблена модель педагогічної системи «Формування ГМФ вчителя-логопеда до командної роботи в умовах інклюзії» обґрунтована з урахуванням системного, акмеологічного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного

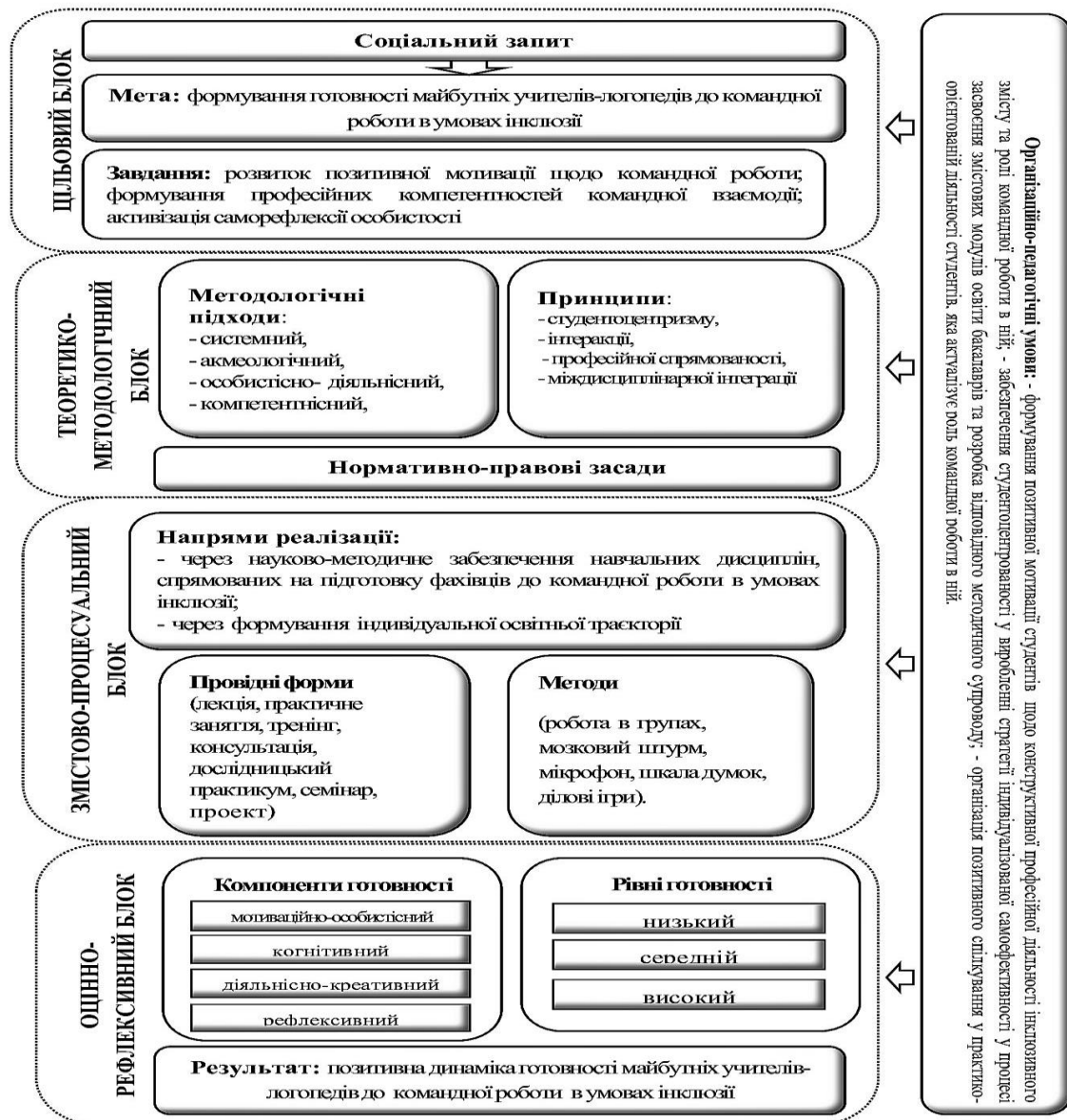

Рис.1. Модель педагогічної системи «Формування ГМФ спеціальної освіти (учителів-логопедів) до командної роботи в умовах інклюзії»

підходів, складається з цільового, теоретико-методологічного, змістово-процесуального, оцінно-рефлексивного блоків, ґрунтується на принципах комунікативності, поетапності, поєднанням і взаємозв'язком засобів, організаційно-педагогічних умов, структурних компонентів, етапів формування ГМФ, націлених на досягнення закономірного результату: формування ГМФ вчителів-логопедів до командної роботи в умовах інклюзії.

На нашу думку, реалізація моделі уможливорюється при врахуванні сукупності організаційно-педагогічних умов: формування позитивної мотивації студентів щодо конструктивної професійної діяльності інклюзивного змісту та ролі командної роботи; забезпечення студентоцентрованості у виробленні стратегії індивідуалізованої самоефективності під час засвоєння змістових модулів освіти бакалаврів, розробка відповідного методичного супроводу;

організація позитивного спілкування у практико-орієнтованій діяльності бакалаврів, що актуалізує роль командної роботи. Обґрунтовані організаційно-педагогічні умови забезпечують створення сприятливого мікроклімату у ВНЗ задля ефективного засвоєння студентами необхідних і достатніх компетентностей ГМФ щодо здійснення професійної діяльності вчителя-логопеда.

Експериментальне навчання формувального етапу охоплювало 27 студентів ЕГ (навчання 43 студентів двох КГ залишалось традиційним) ІДГУ і поширювалось на їхню навчальну і професійну діяльність, спрямовану на відтворення в аудиторних умовах, навчальної практики динаміки й умов реального корекційно-розвиткового процесу, стосунків і дій суб'єктів командної взаємодії. Основні формувальні заходи включали:

в ході навчальних занять: реалізацію дисципліни вільного вибору «Педагогічні основи підготовки вчителя-логопеда до командної взаємодії в системі інклюзивної освіти», проведено практичні заняття з елементами тренінгу із застосуванням інтерактивних технологій («Роль учителя-логопеда в команді психолого-педагогічного супроводу», «Подолання міжособистісних конфліктів», «Співпраця вчителя-логопеда з батьками дитини з ТПМ»; включення до змісту курсу «Інноваційні технології в логопедії» теми «Взаємодія вчителя-логопеда з командою супроводу»; навчально-методичний супровід, забезпечення взаємодії «студент-викладач» на засадах співпраці, використання портфелю навчально-методичних матеріалів (в т.ч. робочої програми, силабусів, лекцій, завдань до семінарських, практичних занять, самостійної роботи), використання інтерактивних методів, прийомів навчання: *рольових ігор* («Рольова компетентність фахівця команди супроводу», аналіз командних ролей та дій), *ігрових вправ* («Ланцюжок»), *інсценування ситуації* («Консультація для батьків»), діалогів-диспутів, діалогів-роз'яснень, сократівських діалогів, колективного обговорення, дискусій, взаємооцінки і самооцінки;

під час практичної підготовки: залучення студентів до практичного надання фахової допомоги дітям з порушеннями мовлення шляхом здійснення консультативно-методичного супроводу сімей, які виховують дітей з ООП, проведення для батьків: *тренінгів* («Профілактика мовленнєвих порушень», «Артикуляційна гімнастика вдома», «Розвиваємо дрібну моторику вдома» тощо), *вебінарів* («Командна робота вчителя-логопеда і батьків»), *групових та індивідуальних консультацій* («Прийоми збагачення словника дітей», «Етапи мовленнєвого розвитку дитини», «Чи буває запізно?») та ін.;

під час самостійної роботи: підготовка тематичних рефератів і доповідей; виступів до Міжнародного дня логопеда.

На *контрольному* етапі проведено: контрольну діагностику, порівняння результатів груп на початку та після реалізації формувальних заходів. На основі цих результатів засвідчено позитивну динаміку в усіх групах (Рис.2).

Рис.2. Динаміка змін ГМФ вчителів-логопедів ЕГ, КГ1 і КГ2 до командної роботи в умовах інклюзії.

Доведено, що зміни в ЕГ були більш динамічними, ніж в КГ1, КГ2, завдяки здійсненню цілеспрямованого ефективного впливу і забезпечення обґрунтованих організаційно-педагогічних умов. Так, високий рівень готовності набули 12% респондентів КГ1, середній – у 88%. У КГ2 у 7% респондентів виявлено високий рівень готовності, у 93% – середній рівень. Натомість в ЕГ високий рівень готовності сформовано у 37% респондентів, середній – у 63%. Отримані дані були перевірені за допомогою статистичних методів Крускала-Уолліса. Оскільки $H_{emp} > \chi_{crit}$, ми відхиляємо гіпотезу H_0 про відсутність

суттєвих розбіжностей і приймаємо гіпотезу H_1 , яка констатує наявність суттєвих розбіжностей на формульованому етапі $h_{emp.}=10.29203$, $p=0.00582$. Приймаємо H_1 , адже відмінності між результатами груп статистично значущі ($p \leq 0,01$). Для перевірки гіпотез ми також скористалися критерієм Манна-Уїтні, який підтвердив наявність суттєвих розбіжностей на констатувальному та контрольному етапах експерименту ($U_{emp.}=112.5$, $U_{0.01}=133.0$, $U_0=160$). Приймаємо H_1 , оскільки відмінності між результатами ЕГ і КГ1 є статистично значущими ($p \leq 0,01$). При порівнянні ЕГ і КГ2 $U_{emp.}=220.5$, $U_{0.01}=220.0$, $U_{0.05}=257.0$, приймаємо теж H_1 , бо відмінності між результатами статистично значущі ($p \leq 0,05$). $U_{emp.}=220.5$, $U_{0.01}=220.0$, $U_{0.05}=257.0$. Приймаємо H_1 , тому що відмінності між результатами ЕГ і КГ2 статистично значущі ($p \leq 0,05$). Це свідчить про ефективність запровадженої моделі педагогічної системи формування ГМФ спеціальної освіти (вчителів-логопедів), обґрунтованих нами організаційно-педагогічних умов формування ГМФ спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії.

Таким чином, позитивні результати сформованості ГМФ спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзії отримано в ЕГ, на відміну від результатів у КГ1 і КГ2, що підтверджує ефективність впливу моделі педагогічної системи, зреалізованих організаційно-педагогічних умов, які уможливили розробку і впровадження відповідного навчально-методичного, консультативного супроводу, дозволили виробити і вдало застосувати стратегії діалогової взаємодії у процесі засвоєння змістових модулів бакалаврами, сформували підвищення їхньої позитивної мотивації, вищих (високий і середній)

показників компонентів ГМФ щодо конструктивної професійної діяльності інклюзивного змісту, професійної ролі у командній роботі, у підсумку набуття компетентнісного досвіду компонентів ГМФ.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу вітчизняної і зарубіжної педагогічної теорії і практики встановлено, що, незважаючи на актуальність проблеми ГМФ і значну кількість присвячених їй досліджень, вона ще й досі залишається недостатньо розробленою як у теоретичному, так і практичному плані. Доведено, що організація інклюзивного навчання потребує розв'язання якісної підготовки кадрів у ВНЗ з урахуванням сучасних вимог до підготовки фахівців у галузі спеціальної освіти, в тому числі вчителів-логопедів. У зв'язку з цим, обґрунтовано теоретичні основи підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти (вчителів-логопедів) до командної роботи в умовах інклюзії, розкрито важливе значення їхньої діяльності у створенні інклюзивної моделі освіти в навчальних закладах України. З урахуванням наукового аналізу визначено базові поняття, серед яких: *готовність майбутніх учителів-логопедів до роботи в умовах інклюзії* – складна динамічна система, що забезпечує внутрішні та поведінкові умови щодо успішного виконання професійних обов'язків в умовах інклюзії; *формування готовності майбутнього вчителя-логопеда до роботи в умовах інклюзії* – комплексний інтегративний педагогічний процес, в основі якого лежить методика формування професійних компетентностей та особистісних характеристик майбутнього вчителя-логопеда, що формуються з урахуванням особливостей здійснення педагогічної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища; *командна робота в умовах інклюзії* – це діяльність кожного члена групи окремо і команди як суб'єкта інклюзивної освіти в цілому, спрямована на розв'язання командних завдань і досягнення цілей.

2. В структурі ГМФ спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії виокремлено взаємопов'язані компоненти: *мотиваційно-особистісний* (оволодіння стратегіями командної взаємодії: досягнення успіху, лідерства, сформованість цінностей командної роботи, взаємодопомоги, взаємовідповідальності за результат, сформованість цінностей інклюзивної освіти); *когнітивний* (оволодіння широким загальним знанням щодо взаємодії, форм і методів її організації (взаємодії з колегами, з батьками, взаємодії з громадами), вибору та застосування відповідних методів навчання, прагнення до пізнання, особистісного і професійного розвитку); *діяльнісно-креативний* (оволодіння компетентностями командної взаємодії, здатність до творчої діяльності, здатність організовувати корекційно-розвитковий процес у команді та здійснювати цілеспрямований вплив на учня по виправленню порушень мовлення, інклюзивний підхід до організації процесу командної роботи, креативність), *рефлексивний* (оволодіння рефлексивними компетентностями, здатність до самоконтролю, умінь оцінювати власні дії і роботу команди, здатність діагностувати ролі у команді, здатність до «роботи над помилками» у

професійній діяльності). Виділено низький, середній та високий рівні сформованості кожного компонента ГМФ з критеріями і показниками набуття компетентнісного досвіду. Сформовано діагностичний інструментарій більшою мірою авторськими опитувальниками, дидактичними тестами та ін.

3. В межах дослідно-експериментальної роботи вивчено особливості ГМФ у бакалаврів спеціальності «Спеціальна освіта (логопедія)» в умовах вищого закладу освіти. Зокрема, на констатувальному етапі встановлено однорідність низького (КГ1–24%, КГ2–12%, ЕГ–11%) і середнього (КГ1–71%, КГ2–81%, ЕГ–82%) рівнів сформованості ГМФ-логопедів до командної роботи в умовах інклюзії; виявлено суттєві прогалини у передумовах набуття професійного компетентнісного досвіду (зокрема компетентностей групи фахової підтримки, командної роботи), недостатню обізнаність з колом функціональних обов'язків учителів-логопедів, відсутність розуміння педагогічної роботи з дітьми з ООП в умовах інклюзії; відсутність творчого підходу до розв'язання педагогічних проблем у процесі здійснення професійної діяльності в умовах інклюзії, що свідчить про необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу з обґрунтуванням організаційно-педагогічних умов впровадженої моделі формування ГМФ спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії.

4. Розроблено, апробовано, впроваджено модель педагогічної системи ГМФ спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії з виділенням основних взаємопов'язаних блоків: цільовий (мета, завдання), теоретико-методологічний (підходи, принципи, нормативно-правові засади), змістово-процесуальний (зміст, форми, методи, засоби навчання, етапи), оцінно-рефлексивний (компоненти готовності та рівні її сформованості). Визначено і науково обґрунтовано комплекс організаційно-педагогічних умов, спрямованих на забезпечення ефективної підготовки майбутніх учителів-логопедів до командної роботи в умовах інклюзії: формування позитивної мотивації студентів щодо конструктивної професійної діяльності інклюзивного змісту, ролі командної роботи в ній; забезпечення студентоцентрованості у виробленні стратегії індивідуалізованої самоефективності у процесі засвоєння змістових модулів освіти бакалаврів, розробка відповідного методичного супроводу; організація позитивного спілкування у практико-орієнтованій діяльності студентів, актуалізація ролі командної роботи. Експериментально доведено ефективність використання розробленої моделі на основі результатів формувального етапу експерименту значним підвищенням рівня успішності, показників набуття компетентнісного досвіду за компонентами структури ГМФ у бакалаврів IV року навчання.

5. У підсумку доведено, що в умовах спеціально організованого послідовного цілеспрямованого педагогічного впливу відбувається становлення професійно значущих компетентностей (оволодіння ціннісними орієнтаціями інклюзивної освіти, позитивною мотивацією щодо командної роботи, командної взаємодії; активізації саморефлексії особистості, розуміння потенціалу ресурсів інтеракції, застосування творчого підходу до професійної діяльності та ін.) у

чотирьох компонентах структури ГМФ, особистісних надбань діалогічної взаємодії та властивостей особистості, необхідних і достатніх особистісно-професійних компетентностей вчителів-логопедів і відповідають розширеній професіограмі вчителя-логопеда. Якісні зміни підтверджено кількісними показниками, що виявлено у позитивній динаміці контрольного зрізу в усіх ЕГ (37% – високий, 63% – середній рівні), ніж в КГ1 (12 % і 88%), КГ2 (7% і 93%), а також перевіреними статистичними методами Крускала-Уолліса при відхиленні нульової гіпотези ($h_{\text{емп.}}=10.29203$, $p=0.00582$, при $p \leq 0,05$), Манна-Уїтні (відмінності між результатами ЕГ і КГ1 та ЕГ і КГ2 статистично значущі з показниками відповідно $p \leq 0,01$ та $p \leq 0,05$).

На підставі порівняльного аналізу отриманих результатів доведено універсальність розробленої педагогічної системи формування ГМФ, її організаційно-методичного забезпечення по професійній підготовці вчителів-логопедів, уточненій професіограмі групами компетентностей інклюзивного спрямування.

Основні положення дослідження мають не лише спеціальне, а й загально педагогічне значення і можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців інших спеціальностей (практичний психолог, вихователь ЗДО, вчитель початкових класів з інклюзивною формою навчання, асистент учителя).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Воно може слугувати основою для подальшого вивчення проблеми, що припускає удосконалення запропонованої педагогічної системи на підставі глибшого багатфакторного розгляду її компонентів. Перспективним напрямом наукового пошуку є теоретико-методологічне обґрунтування засад інноваційної професійної діяльності вчителів-логопедів у команді фахівців ІРЦ з урахуванням інклюзивного досвіду; вивчення ролей, механізмів, стратегій співпраці вчителя-логопеда з кожним учасником команди, підготовка інших фахівців команди до роботи в нових умовах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати

**Статті у наукових періодичних виданнях інших держав,
що включені до міжнародної наукометричної бази Scopus**

1. Anastasiia Kapliienko. Readiness of Future Speech Therapists for Team Interaction in the Context of Inclusion. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. Vol 8(Oct, 2020) No 10. pp. 4400 – 4405. DOI 10.13189/ujer.2020.081006 https://www.hrpub.org/journals/article_info.php?aid=9785

Статті у наукових фахових виданнях України,

що включені до міжнародних наукометричних баз зі спеціальної освіти

2. Каплієнко А. І. Феноменологія професійної готовності майбутніх логопедів до роботи в умовах інклюзії. *Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 36. С. 104–106.

3. Каплієнко А. І. Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами в позашкільних закладах. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. № 2 (86). С. 65–75.

4. Каплієнко А. І. Обізнаність студентів у своєрідності діяльності учителів-логопедів в умовах інклюзії як передумова їхньої професійної компетентності. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип.15. Т. 1. С. 96–100.

5. Каплієнко А.І. Соціальний запит до рівня професійної компетентності сучасного вчителя-логопеда. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 1 (97). С. 57–64.

6. Каплієнко А. І. Теоретичні основи моделі формування готовності майбутніх учителів-логопедів до роботи в умовах інклюзії. *Актуальні проблеми корекційної освіти*. 2020. Вип.15. С.78–90.

Статті у наукових фахових виданнях України зі спеціальної освіти

7. Каплієнко А. І. Деякі аспекти професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів в умовах інклюзії. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2017. Вип. 13. С. 113–118.

Публікації,

що додатково відображають наукові результати дисертації

Публікації апробаційного характеру

8. Каплієнко А. І. Спадщина В. Сухомлинського – підґрунтя гуманістичних ідей інклюзивної освіти. *Студентський науковий вісник* (Кропивницький: РВВ КДПУ імені В. Винниченка). 2016. Вип. 16. С. 33–35.

9. Каплієнко А. І. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. II Дунайські наукові читання: духовно-творча константа особистості: *Матеріали міжнародної науково-педагогічної конференції*, присв. 60-річчю пед. факультету Ізмаїльського ДГУ. Ізмаїл, 23 вересня. 2016. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; «СМИЛ», 2016. С. 71–73.

10. Каплієнко А. І. Проблема соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в сучасному освітньому просторі. Традиції та інновації в сучасній педагогічній діяльності: європейський вимір: *зб. наукових праць за матеріалами наук.-практ. конференції*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2017. С. 68–71.

11. Каплієнко А. І. Принципи інклюзивної освіти в позашкільних закладах України. Проблеми реабілітації: *матеріали наук.-практ. конф.*, Одеса, 27-28 квітня. 2017. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2017. С. 62–65.

12. Каплієнко А. І. Інклюзивна готовність педагога до професійної діяльності. Інклюзивна готовність педагога до професійної діяльності : *матеріали Конгресу*, Одеса, 18-21 травня 2017. Одеса: Гельветика, 2017. С. 62–64.

13. Каплієнко А. І. Впровадження принципів інклюзії в роботу позашкільних навчальних закладів. Актуальні проблеми професійного розвитку фахівців соціономічної сфери в системі неперервної освіти: *зб. наукових праць за матер. Міжнародної наук.-практ. конф.* Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2017. С. 47–50.

14. Каплієнко А. І. Особливості корекційної роботи дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії у позашкільній. Основні напрями розвитку педагогічної науки : *Матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф.* Чернігів, 20-21 жовтня. 2017. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 73–76.

15. Каплієнко А. І. Феноменологія готовності майбутніх учителів-логопедів до роботи в умовах інклюзії. Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень : *зб. наукових робіт учасників міжнародної наук.-практ. конф.* Одеса, 18-19 жовтня. 2019. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2019. Ч. 2. С. 13–16.

16. Каплієнко А. І. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя-логопеда до роботи в інклюзивному просторі. Тенденції розвитку психології та педагогіки: *матеріали міжнародної наук.-практ. конф.* Київ, 1-2 листопада. 2019. Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. Ч.1. С. 67–70.

17. Каплієнко А. І. Професійна підготовка майбутніх учителів-логопедів до роботи в умовах інклюзії як педагогічна проблема. Science and Practice: Implementation to Modern Society : *Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference*. Manchester, Great Britain. December 6-8. 2019. Manchester, 2019. С. 119–121.

18. Каплієнко А. І. Особливості професійної діяльності вчителя-логопеда в інклюзивному освітньому середовищі. Розвиток соціальної роботи та спеціальної освіти: реалії, досвід, перспективи : *Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. науковців, аспірантів, педагогів, стейкхолдерів та студентів.* Умань, 11-12 грудня. 2019. Умань: ВПЦ «Візаві», 2019. С. 54–56.

19. Каплієнко А. І. До проблеми готовності логопедів-практиків до роботи в умовах інклюзії. Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття: *зб. тез міжнародної наук.-практ. конф.* Харків, 13-14 грудня. 2019. Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2019. С.86–88.

20. Каплієнко А. І. Проблемні аспекти впровадження інклюзивної освіти в Україні. Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities: *Conference proceedings*, February 21th, 2020. Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing». С. 108–110.

21. Каплієнко А. І. Соціальне партнерство і командний підхід в інклюзивній освіті Public communication in science: philosophical, cultural, political, economic and IT context: *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (Vol. 4), May 15, 2020. Houston, USA:European Scientific Platform. С. 102–104.

22. Каплієнко А. І. Командна робота в умовах інклюзії: термінологічний аспект. Tendenze attuali della moderna ricerca scientifica: *der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz* (B. 4), 5. Juni, 2020. Stuttgart, Deutschland: Europäische Wissenschaftsplattform. С. 55–56.

23. Каплієнко А. І. Сучасний стан готовності вчителів-логопедів до командної роботи в умовах інклюзії. *Міжнародна науково-практична конференція VI Дунайські наукові читання «Імператив соціального партнерства в освітньо-науковому просторі: євроінтеграційні та регіональні виклики»*, 16 жовтня 2020. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; «ІРБІС», 2020. С. 16-20.

Інші публікації

Методичні рекомендації

24. Каплієнко А. І. Педагогічні основи підготовки вчителя-логопеда до командної взаємодії в системі інклюзивної освіти : *Методичні рекомендації*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2020. 44 с.

АНОТАЦІЇ

Каплієнко А.І. Формування готовності майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Київ, 2022.

В дисертації обґрунтовано теоретичні основи підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії.

Визначено базові поняття щодо готовності майбутніх учителів-логопедів до роботи в умовах інклюзії. В структурі ГМФ обґрунтовано взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-особистісний, когнітивний, діяльнісно-креативний, рефлексивний. Виділено рівні сформованості кожного компонента, критерії та показники. За допомогою розробленого діагностичного інструментарію вивчено особливості ГМФ у бакалаврів спеціальності «Спеціальна освіта (логопедія)».

Розроблено, апробовано, впроваджено модель педагогічної системи ГМФ спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії, експериментально доведено її ефективність значним підвищенням у бакалаврів IV року навчання ЕГ рівня успішності, показників набуття компетентнісного досвіду за компонентами структури ГМФ. Якісні зміни підтверджено кількісними показниками, що виявлено у позитивній динаміці контрольного зрізу в ЕГ (37% – високий, 63% – середній рівні), ніж в КГ1 (12% і 88%), КГ2 (7% і 93%), а також перевіреними статистичними методами Крускала-Уолліса та Манна-Уїтні.

Ключові слова: командна взаємодія, готовність майбутнього вчителя-логопеда, командна робота в умовах інклюзії, модель педагогічної системи, професійна підготовка фахівців спеціальної освіти.

Kapliienko A.I. Formation of Readiness of Future Specialists of Special Education for Team Work in the Conditions of Inclusion. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate's degree (PhD) in specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogy. – Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, 2022.

The dissertation contains a theoretical and experimental study of a set of organizational and pedagogical conditions that ensure the successful formation of the readiness of a future specialist of special education (speech therapists) for team work in an inclusive environment.

It has been proved that the organization of inclusive education needs a solution of high-quality training of academic and teaching staff in HEIs, taking into account modern requirements for the training of specialists in the field of special education, including speech therapists.

Taking into account scientific analysis, the basic concepts are defined, among which are: the readiness of future speech therapists to work in conditions of inclusion – a complex dynamic system that provides internal and behavioral conditions for the successful performance of professional duties in conditions of inclusion; formation of the readiness of the future speech therapist teacher to work in conditions of inclusion is a complex integrative pedagogical process, which is based on the methodology for the formation of professional competencies and personal characteristics of the future speech therapist teacher, which are formed taking into account the specifics of the implementation of pedagogical activities in an inclusive educational environment.

In the structure of the readiness of a future special education specialist for teamwork in conditions of inclusion, interrelated components are distinguished: *motivational and personal* (mastery of team interaction strategies: achievement of success, leadership, formation of values of teamwork, mutual help, mutual responsibility for the result, formation of values of inclusive education); *cognitive* (mastery of a wide range of knowledge about interaction, forms and methods of its organization, selection and application of appropriate teaching methods, striving for knowledge, personal and professional development); *activity-creative* (mastery of team competences interaction, the ability to be creative, creativity, etc.), *reflective* (mastery of reflective competencies, the ability to self-control, the ability to evaluate one's own actions and work of the team, the ability to diagnose roles in the team, the ability to "work on mistakes" in professional activity). The low, medium and high levels of formation of each component of the future specialist's readiness with criteria and indicators of acquiring competence experience were highlighted. The diagnostic toolkit consists mostly of self-authored questionnaires, didactic tests, etc.

Within the framework of experimental work, the features of the readiness of a future specialist in bachelor's degree in the specialty "Special Education (Speech Therapy)" in the conditions of a higher educational institution were studied. In particular, at the ascertaining stage, the homogeneity of the low (Control Group 1 (CG1) –24%, CG2–12%, Experiment Group (EG) –11%) and medium (CG1–71%, CG2–81%, EG–82%) levels of readiness of future speech therapists was established to teamwork in conditions of inclusion; significant gaps in the prerequisites for acquiring professional competence experience were identified.

A model of the pedagogical system for the readiness of a future specialist in special education for team work in conditions of inclusion has been developed, tested, and implemented, with the identification of the main interconnected blocks: target (goal, objectives), theoretical and methodological (approaches, principles, legal framework), content-procedural (content, forms, methods, teaching aids, stages), evaluative-reflexive (components of readiness and levels of its formation). A set of organizational and pedagogical conditions aimed at ensuring the effective preparation of future speech therapists for team work in conditions of inclusion has been defined and scientifically substantiated.

The efficiency of using the developed model was experimentally proved based on the results of the forming stage of the experiment, which confirmed a significant increase in the level of progress in bachelors of the fourth year of study in the EG, indicators of acquiring competency-based experience in terms of the components of the structure of readiness of the future specialist.

Quantitative indicators confirmed qualitative changes that were found in the positive dynamics of the control section in all EGs (high level – 37%, medium level – 63%), than in CGs (12% and 88%), CG2 (7% and 93%), and also verified Kruskal-Wallis Mann-Whitney statistical methods (differences between the results of EG and CG1, CG2 are statistically significant ($p \leq 0,01$ and $p \leq 0,05$)).

The universality of the developed pedagogical system for the formation of the readiness of the future specialist, its organizational and methodological support for the professional training of speech therapist teachers, and the specified professional profile by groups of inclusive orientation competences have been proven.

Key words: *team interaction, readiness of the future teacher-speech therapist, team work in conditions of inclusion, model of the pedagogical system, professional training of specialists in special education.*